

QUY TRÌNH RÈN LUYỆN KĨ NĂNG THIẾT KẾ BÀI HỌC CHO SINH VIÊN ĐẠI HỌC NGÀNH GIÁO DỤC TIỂU HỌC

ThS. NGUYỄN THỊ PHƯƠNG NHUNG
Trường Đại học Vinh

1. Đặt vấn đề

Kĩ năng thiết kế bài học (TKBH) là một trong những kĩ năng nghề nghiệp có tầm quan trọng hàng đầu của người giáo viên hiện đại. Trong xã hội ngày nay, bất cứ nghề nào cũng thể hiện tính chuyên nghiệp qua thiết kế hoạt động và sản phẩm của mình. Dạy học là một nghề nghiêm túc và phức tạp cả về chuyên môn lẫn tính chất xã hội. Nó càng đòi hỏi kĩ năng thiết kế dựa trên cơ sở khoa học tin cậy.

Trong những năm qua, các trường đại học đào tạo giáo viên tiểu học đã có nhiều cố gắng trong việc hoàn thiện quy trình đào tạo, nâng cao năng lực hoạt động thực tiễn cho sinh viên (SV). Tuy nhiên, việc rèn luyện kĩ năng TKBH vẫn là khâu còn nhiều hạn chế, bất cập như: kĩ năng TKBH của SV sau khi ra trường chưa đáp ứng tốt nhiệm vụ dạy học và giáo dục ở trường phổ thông, việc thiết kế dạy học và TKBH còn thụ động, ỷ lại vào chỉ dẫn của cấp trên hay của người khác, quá trình đào tạo ở trường sư phạm chưa đảm bảo một cách chắc chắn là rèn luyện được kĩ năng TKBH cho SV, khi ra trường nhiều SV phải học chủ yếu bằng con đường mò mẫm theo những tiền lệ đã có sẵn...

Bên cạnh đó, trước những yêu cầu đổi mới của ngành Giáo dục, chương trình giáo dục ở nhà trường tiểu học sẽ được thiết kế theo hướng mềm dẻo, “mở dần” trao quyền tự chủ cho nhà trường và giáo viên, phải làm sao để chất lượng học sinh không thấp hơn chuẩn kiến thức và kĩ năng. Điều này khuyến khích sự sáng tạo của người dạy, nhưng cũng đặt ra yêu cầu cao hơn trong năng lực chuyên môn của giáo viên. Đó là giáo viên không chỉ biết “lặp lại” kiến thức có sẵn mà còn phải biết thiết kế các nội dung dạy học, tình huống dạy học phù hợp, hay nói cách khác giáo viên phải biết phát triển nội dung, chương trình dạy học. Đây là một yêu cầu mới trong cấu trúc năng lực nghề nghiệp của giáo viên tiểu học.

Như vậy, có những vấn đề thực tiễn còn vướng mắc trong rèn luyện kĩ năng TKBH, cả về kết quả và cách làm. Ngoài ra, một số khía cạnh lí luận cũng cần được làm rõ hơn, thậm chí ngay cả khái niệm TKBH và kĩ năng TKBH. Những vấn đề này chưa được sáng tỏ vì hầu hết các nghiên cứu đã có chỉ nói đến các kĩ thuật cụ thể để soạn bài, và giáo án. Trong nội dung bài viết này, chúng tôi khái quát một số cơ sở lí luận về TKBH và kĩ năng TKBH, xây dựng quy trình rèn luyện kĩ năng TKBH tạo tiền đề vững chắc cho việc rèn luyện thành công kĩ năng nghề nghiệp này cho SV đại học giáo dục tiểu học.

2. Một số khái niệm cơ bản

2.1. Khái niệm bài học

Hiện nay, khi nghiên cứu về bài học nhiều tác giả vẫn có những cách gọi tên khác nhau như bài dạy học; bài lên lớp tiết học,... nhìn chung các nghiên cứu tập trung chủ yếu thành 3 hướng: 1/ Xem bài học là hình thức tổ chức dạy học cơ bản trong nhà trường bên cạnh những hình thức dạy học khác như: tham quan, seminar,

thực hành...; 2/ Bài học đó là một đơn vị của nội dung học vấn (đơn vị tri thức, kĩ năng, kĩ xảo); 3/ Quan điểm khác cho rằng nó là một đoạn hoàn chỉnh của quá trình dạy học, hay đây chính là quá trình dạy học thu nhỏ với đầy đủ các thành tố của nó. Như vậy, với những cách hiểu trên, bài học được xem là yếu tố cốt lõi của hệ thống lớp-bài, nếu xoá bỏ nó đi thì hệ thống này cũng bị phá vỡ. Bài học mặc nhiên được tiến hành ở quy mô lớp, trong phòng học, hay còn gọi là được tổ chức dưới hình thức lên lớp, theo bài bản chặt chẽ.

Chúng tôi thống nhất với quan niệm, bài học là một đơn vị học trình dạy học. Các đơn vị học trình dạy học này tạo thành hệ thống bài học có logic chặt chẽ (không tùy tiện xoay đảo được), có tính chất bài bản và hệ thống, có hình thức tương đối khép kín, có nội dung ổn định cao, có cấu trúc phụ thuộc khá cứng vào tính logic khoa học cơ bản. Tuy nhiên, trong xu thế hiện nay, dạy học có thể còn được tiến hành theo các chủ đề, các dự án. Hệ thống chủ đề, các dự án linh hoạt hơn, có tính mở cao hơn, có tính vận dụng thực tiễn cao hơn. Cách thiết kế nội dung dạy học ở phổ thông hiện nay đang tiến dần với xu thế này, các đơn vị bài học trong chương trình được thiết kế “mở dần”, trao quyền tự chủ cho giáo viên, giờ học hướng đến hình thành các năng lực hoạt động thực tiễn cho người học. Bởi vậy, các bài học không phải là một hình thức dạy học mà nó là một đơn vị dạy học có cấu trúc tương đối trọn vẹn và hoàn chỉnh, được tiến hành không chỉ trong không gian lớp học mà còn cả trong môi trường thực tiễn, để cao phát triển các năng lực thực tiễn cho người học, có thể được tiến hành trong nhiều giờ học (dạy học truyền thống thường đồng nhất bài học với giờ học), trong đó có sự hỗ trợ của giáo viên về điều kiện, phương tiện học tập phù hợp.

2.2. Thiết kế bài học

Chúng tôi quan niệm rằng, TKBH không chỉ là biên soạn, viết giáo án hay soạn bài mà là cả quá trình tích hợp các hành động nghiên cứu, lựa chọn, sắp xếp, áp dụng và điều chỉnh những yếu tố của bài học.

Sản phẩm của hoạt động thiết kế là bối cảnh học tập, hoạt động dạy, hoạt động học, tài liệu và tài nguyên học tập, các tình huống dạy học... được thể hiện dưới nhiều hình thức: bài giảng điện tử (powerpoint); giáo án; tài liệu học tập, băng hình... Chính vì vậy, TKBH khác với giáo án, giáo án chỉ thể hiện những sản phẩm cụ thể, rõ ràng của hoạt động thiết kế. Giáo án là một trong những sản phẩm của hoạt động TKBH được thể hiện bằng văn bản trước khi thực hiện bài dạy ở trên lớp.

Như vậy, TKBH là một quy trình mang tính hệ thống bao gồm các bước: *thiết kế, phát triển, đánh giá và quản lí toàn bộ quá trình dạy học* để đảm bảo cho việc học có hiệu quả. Bản thiết kế mỗi bài học chính là kết hợp những thiết kế cụ thể của mục tiêu học tập, nội dung học tập, các hoạt động, các phương tiện giảng dạy-học tập và học liệu, đánh giá tổng kết và hướng dẫn học tập bổ sung, môi

trường học tập và xác lập được những liên hệ cần thiết, hợp lí giữa những yếu tố này. Tất cả những thiết kế này và liên hệ giữa chúng tạo nên một quy trình tương đối rõ ràng về logic và nội dung, đòi hỏi giáo viên tuân thủ những kĩ thuật nhất định để mô tả và tiến hành trên lớp.

2.3. Kĩ năng thiết kế bài học

Kĩ năng TKBH là một dạng kĩ năng nghề nghiệp của nhà giáo, thể hiện hành động sáng tạo để tạo ra bản TKBH, từ sự xử lí và kết hợp lí luận dạy học, kinh nghiệm sư phạm, các phẩm chất nghề nghiệp cá nhân và những nguồn lực cần thiết của mình để định hướng trước tiến trình dạy học, các hoạt động học tập nhằm đạt được mục đích bài học.

Kĩ năng TKBH bao gồm một tổ hợp các kĩ năng nhỏ: kĩ năng thiết kế mục tiêu dạy học; kĩ năng thiết kế nội dung học tập; kĩ năng thiết kế hoạt động học của người học, thiết kế phương pháp, kĩ thuật dạy học của giáo viên; kĩ năng thiết kế các phương tiện giảng dạy - học tập, học liệu; kĩ năng thiết kế môi trường học tập.

3. Các thành tố của kĩ năng thiết kế bài học

3.1. Hệ thống thao tác tối thiểu của hành động thiết kế bài học được tổ chức linh hoạt

Kĩ năng TKBH bao gồm những thao tác đặc trưng như: phân tích nội dung; xác định mục tiêu; lựa chọn phương pháp luận và phương tiện; học liệu; trình bày giáo án; thiết kế hoạt động người học... Muốn hình thành kĩ năng TKBH cho SV, cần phải xác lập hệ thống các thao tác này, nếu thiếu thao tác thì kĩ năng TKBH chưa được xác lập hoặc mức độ thực hiện kĩ năng thấp. Tuy nhiên, các thao tác này không phải được "lắp đầy" một cách cơ học mà việc sử dụng các thao tác trong các điều kiện và tình huống nhất định nó được phối hợp, sử dụng một cách linh hoạt. Điều này chỉ được hình thành thông qua việc SV được trải nghiệm các hoạt động thực tiễn, bởi chỉ thông qua trải nghiệm cá nhân có sự "thử nghiệm", trong việc thực hiện các thao tác hành động.

3.2. Trình tự logic của tiến trình thực hiện các thao tác hoạt động thiết kế bài học

Kĩ năng TKBH bao hàm một hệ thống các thao tác tối thiểu, các thao tác được thực hiện theo một trình tự logic nhất định. Ví dụ, không thể xuất hiện thao tác lựa chọn phương pháp luận và phương tiện dạy học trước việc phân tích nội dung và xác định mục tiêu dạy học. Nếu lộn xộn về logic thì kĩ năng chưa hẳn đã được xác lập, hoặc được xác lập nhưng ở mức độ thấp.

3.3. Các quá trình điều chỉnh hành động thiết kế bài học

Trong quá trình rèn luyện kĩ năng TKBH, hình thành các thao tác theo một trình tự logic nhất định là điều kiện cần nhưng không hẳn kĩ năng đó sẽ được xác lập ngay. Quá trình này bao hàm cả sự "thử-sai"; trong đó cá nhân trải qua các giai đoạn mò mẫm, khám phá, phán đoán, làm thử, điều chỉnh ngay trong tiến trình hành động. Để rút ngắn quá trình thử, sai, cá nhân cần có nhận thức đúng về kĩ năng, mục đích rèn luyện, điều kiện luyện tập, có sự định hướng, cố vấn sát sao của giảng viên. Đặc biệt, TKBH là một tổ hợp các kĩ năng nhỏ, mỗi kĩ năng bao gồm nhiều thao tác hợp thành, để hình thành các kĩ năng là một quá trình phát triển, điều chỉnh, sàng lọc liên tục các hành động, các thao tác. Quá trình này không kết thúc ngay cả khi đã thành giáo viên lành nghề bởi việc điều chỉnh vẫn luôn diễn ra tuy mức độ chậm và ổn định hơn.

3.4. Nhịp độ thực hiện và cơ cấu thời gian thực hiện các thao tác trong thiết kế bài học

Nhịp độ thực hiện và cơ cấu thời gian thực hiện các thao tác trong TKBH phản ánh rõ nét mức độ thuần thực của cá nhân trong việc thực hiện kĩ năng TKBH. Có những cá nhân, các thao tác hành vi đã có tuy nhiên tiến trình thực hiện còn chậm hoặc còn rối, thiếu hiệu quả, vẫn đang trong giai đoạn mò mẫm mà chưa xác lập kĩ năng một cách hoàn toàn. Cơ cấu thời gian phản ánh tính hiệu quả của kĩ năng, với nguồn lực vừa đủ, quỹ thời gian tối thiểu nhưng hiệu quả vẫn đảm bảo là điều mà quá trình luyện tập kĩ năng TKBH cần hướng tới.

4. Quy trình rèn luyện kĩ năng thiết kế bài học

Để rèn luyện thành công kĩ năng TKBH cho SV, cần tổ chức thành tiến trình với các giai đoạn nhất định. Ở từng giai đoạn, sự thuần thực của các thao tác dần hình thành thông qua người học được thực hành, trải nghiệm trong nhiều tình huống khác nhau nhờ đó kĩ năng được xác lập một cách vững chắc. Việc rèn luyện kĩ năng TKBH cho SV đại học ngành Giáo dục tiểu học cần được tiến hành qua các bước như sau:

4.1. Bước 1: Tổ chức linh hoạt hiểu biết

Mục đích của bước này là giúp SV nhận thức đầy đủ về mục đích, yêu cầu, điều kiện, phương tiện, cách thức thực hiện hành động và các thao tác cấu thành hành động TKBH. Bước này cung cấp cho SV những tri thức cơ bản về: bản chất, cấu trúc của TKBH; những lí thuyết cơ bản về thiết kế dạy học; hệ thống các thao tác tối thiểu của kĩ năng TKBH; kĩ thuật thực hiện các thao tác (kĩ thuật thiết kế mục tiêu dạy học; kĩ thuật thiết kế nội dung học tập; kĩ thuật thiết kế hoạt động học của người học; thiết kế phương pháp, các hoạt động dạy học của giáo viên; kĩ thuật thiết kế các phương tiện giảng dạy-học tập, học liệu; kĩ thuật thiết kế môi trường học tập)... Ví dụ: Giảng viên có thể chia nhỏ nội dung rèn luyện kĩ năng TKBH thành các tiểu môđun tổ chức SV tìm hiểu bảo cáo thành các chuyên đề như: kĩ thuật viết mục tiêu dạy học (sử dụng thang đo để viết mục tiêu, cách dùng các từ ngữ để mô tả định lượng hóa mục tiêu...)

4.2. Bước 2: Quan sát mẫu và thực hành theo mẫu

Với vai trò huấn luyện và cố vấn, giảng viên tổ chức cho SV nghiên cứu các sản phẩm mẫu (các giáo án, các tiết dạy mẫu, băng hình...). Mục đích của bước này là hình thành biểu tượng về hành động, mô hình kĩ thuật về hành động. Kết quả của giai đoạn này là sự nhận thức mối liên hệ giữa tri thức chuyên môn về TKBH với yêu cầu thực tiễn của nghề dạy học, là sự hình dung các thao tác nghề nghiệp cụ thể, trình tự cần thực hiện, thực hành các thao tác đó tạo ra sản phẩm cụ thể.

Nhờ tiến hành làm thử, SV có điều kiện vận dụng những hiểu biết của mình vào thực tiễn, thử xem có gì sai sót cần điều chỉnh, đồng thời góp phần củng cố tri thức đã học. Giai đoạn này không chỉ đơn thuần có ích đối với người học, mà cả đối với người dạy. Qua những thông tin thu được từ quá trình thực hành, người dạy phát hiện ra những thao tác lỗi, kĩ thuật lỗi của người học từ đó đưa ra sự trợ giúp hiệu chỉnh hợp lí. Giai đoạn này khá căng thẳng và gặp nhiều sai sót, SV sẽ gặp phải các vấn đề sau: tự nhận thấy khó khăn, lúng túng thể hiện kĩ năng, cảm thấy thiếu tin tưởng: ngại ngùng, thao tác chệch choạc... Cùng với vai trò hướng dẫn, giám sát, hỗ trợ, tạo điều kiện luyện tập trong nhiều tình huống, SV vượt qua "ngưỡng" ban đầu, các em sẽ thấy tự tin để

thực hiện các thao tác hành động. Ví dụ, bước đầu khi thiết kế các hoạt động học tập cho học sinh, SV thường có tâm lí lúng túng, ngại khó, lệ thuộc vào các thiết kế mẫu trước đó. Giảng viên có thể giúp SV xác định đúng các nhiệm vụ học tập, tương ứng mỗi nhiệm vụ học tập đó SV để xuất các ý tưởng tổ chức các hoạt động học tương ứng, chọn ý tưởng khả thi nhất.

4.3. Bước 3: Luyện tập thuần thục các thao tác để tiến tới thực hiện kĩ năng thiết kế bài học

Đây là giai đoạn giúp SV biết kết nối các thao tác rời rạc thành một chuỗi hệ thống, lôgic. SV không những nắm vững quy trình thực hiện các thao tác, kĩ thuật thực hiện các thao tác mà còn thể hiện sự linh hoạt, mềm dẻo khi sử dụng các thao tác để tạo ra những sản phẩm TKBH sáng tạo, mang bản sắc và dấu ấn cá nhân. Quá trình luyện tập kĩ năng của cá nhân sẽ hoàn thiện, bổ sung và cải tiến các thao tác, kĩ thuật hành động, giúp cá nhân thực hiện hiệu quả hành động nhưng tiết kiệm công sức và các nguồn lực khác.

Muốn được như vậy, trong bước này, cần tổ chức cho SV trải nghiệm với thực tiễn tại các trường phổ thông. SV sẽ thể nghiệm thiết kế nhiều sản phẩm để vận dụng trong các môn học khác nhau, làm cho việc luyện tập diễn ra thường xuyên, liên tục để liên kết các thao tác riêng lẻ thành hệ thống giúp chính xác hóa, tinh giản hóa dần các thao tác. Đến đây, SV đã có kĩ năng TKBH, tuy nhiên để nó tồn tại bền vững và ổn định, quá trình luyện tập vẫn tiếp diễn trong các điều kiện hoàn cảnh khác nhau. Trong giai đoạn này, SV có thể có các biểu hiện: kĩ năng đã thuần thục nhưng chỉ diễn ra trong các điều kiện quen thuộc; ở mức cao, SV làm chủ được hành động cá nhân, sử dụng các thao tác nhuần nhuyễn, sử dụng như hành động tự nhiên.

4.4. Bước 4: Ôn tập và đánh giá kĩ năng

Ở giai đoạn trên, kĩ năng TKBH đã được hình thành tuy nhiên nó vẫn tiếp tục phát triển và hoàn thiện. Việc tiếp tục vận dụng trong các điều kiện và hoàn cảnh khác nhau, giúp cá nhân phát triển sự sáng tạo, củng cố và làm cho kĩ năng tồn tại bền vững. Ôn tập lại những gì đã học luôn cần thiết, nhưng đối với việc học những kĩ năng, hành vi thì nó quan trọng hơn rất nhiều. Đây được xem là khâu quan trọng quyết định tới sự thành công của việc hình thành một kĩ năng, hành vi nào đó. Kĩ năng chỉ được hình thành trên cơ sở của sự luyện tập kiên trì và bền bỉ. Sự luyện tập không chỉ trợ giúp việc ghi nhớ về thao tác, kĩ thuật, logic tiến hành kĩ năng, mà cơ chế để còn tạo ra được những phản xạ thích hợp của các bộ phận, giác quan cơ thể (kể cả não bộ) thực hiện kĩ năng đó. Đồng thời, đem đến sự điều luyện cho quá trình thực hiện các kĩ thuật và phối kết hợp giữa các thao tác, kĩ thuật đó trong kĩ năng.

Sau mỗi quá trình luyện tập, luôn cần sự đánh giá, sự đánh giá bao hàm cả sự thừa nhận, công nhận sự nỗ lực của từng cá nhân và khuyến khích, khích lệ SV tích cực hơn nữa trong rèn kĩ năng nghề. Đánh giá còn có chức năng thúc đẩy hoạt động dạy học, làm cho nó tích cực hơn, hiệu quả hơn chứ không đơn thuần chỉ để xác định, so sánh hiệu năng làm việc, học tập của mỗi người. Đánh giá và hiệu chỉnh được thực hiện xuyên suốt quá trình rèn luyện kĩ năng TKBH, tuy nhiên đánh giá trong khâu cuối cùng rất quan trọng. Trong khâu này, người

dạy và người học xác định mức độ thuần thục kĩ năng ở mỗi người học. Từ đó, phải vạch ra được chiến lược cụ thể để cải thiện kết quả của mỗi người, đặc biệt đối với những SV có kết quả rèn luyện chưa khả quan. Đánh giá có thể bằng nhiều phương thức như đánh giá điều chỉnh từ phía giảng viên, đánh giá từ các nhóm SV, tự đánh giá điều chỉnh mỗi cá nhân.

5. Kết luận

Thiết kế quy trình rèn luyện kĩ năng TKBH là tiền đề quan trọng cho việc chuyên biệt hóa biện pháp rèn luyện kĩ năng góp phần nâng cao chất lượng đào tạo. Tuy nhiên, cần nâng cao nhận thức của từng giảng viên bộ môn phương pháp tại các trường đại học có đào tạo giáo viên tiểu học về vai trò của kĩ năng TKBH, tăng cường thêm thời lượng về thiết kế dạy học (bài học) vào giảng dạy phần lí luận dạy học. Để SV có điều kiện tiếp cận với những thành tựu mới nhất về thiết kế dạy học nói chung và TKBH nói riêng, từ đó giúp họ có nhận thức đúng đắn làm cơ sở cho hành động đúng trong TKBH. Quá trình học nên được thay đổi từ việc luyện cho SV kĩ năng làm bài tập sang hướng dẫn các em phân tích, vận dụng, sáng tạo, chuyển từ phương pháp xây dựng chương trình theo hướng tiếp cận nội dung (SV được bao nhiêu kiến thức) sang hướng tiếp cận năng lực (SV làm được gì sau khi học xong chương trình), lấy các kĩ năng then chốt, các kĩ năng cơ bản làm trục chính để thiết kế nội dung. Có như vậy mới nâng cao chất lượng rèn luyện kĩ năng nghề nói chung và kĩ năng TKBH nói riêng. Đúng như triết lí giáo dục "Học để thành thạo" của John B.Carroll, James H.Block và Benjamin S.Bloom đó là "Mỗi người học đều có thể làm thành thạo hầu như bất kì công việc nào với trình độ cao, nếu được dạy với chất lượng cao và được bố trí đủ thời gian". [1]

TÀI LIỆU THAM KHẢO

[1]. W.E.Blank, (1982), *Handbook for Developing Competency- Based Training Programs*. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey 07632.
 [2]. Anderson, L. W. and Krathwohl, D. R., et al (Eds.), (2001) *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. Allyn & Bacon. Boston, MA (Pearson Education Group) 154.
 [3]. Đặng Thành Hưng, (2002), *Dạy học hiện đại: Lí luận - Biện pháp - Kĩ thuật*, NXB Đại học Quốc gia, Hà Nội.
 [4]. Đặng Thành Hưng, (2008), *Thiết kế bài học nhằm tích cực hóa học tập*, Tạp chí Giáo dục, số đặc biệt tháng 5/2008 tr. 6-9. 61.

SUMMARY

Skill in lesson design is one of the leading important vocational skills of modern educators. However, it has been limitation in teaching this skill at universities with primary education department. Process to practise this skill lessons was not specific and clearly, mainly carried out through homework, or lesson- plan training, preparing paperwork, not fully understood as professional skill. The article describes and analyzes the nature, structure and process of skill in lesson design.

Keywords: *Primary education; lesson design; students.*